

KISHILIK JAMIYATIDA GENDER TENGLIGI TUSHUNCHASINI YARATISH MEXANIZMI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-144-147>

Suvonqulova Nigora

Oriental universiteti,

Filalogiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi

G'aniyeva Dilfuza

Oriental universiteti 4-bosqich talabasi

ANNOTATSIYA

Gender tengligi jamiyatning ijtimoiy transformatsiya jarayoniga nisbatan yaqinda kiritilgan bo'lib, uzoq muddatda jamiyatdagi amaliyot va xulq-atvor shakllarida aks etishi hamda ijtimoiy ongda chuqur singdirilishi lozim bo'lgan muhim tushunchadir. Ushbu maqolada gender tengligi tushunchasining mazmuni, uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati, shuningdek, ushbu tenglikni ta'minlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Bundan tashqari, gender tengligini ta'minlash masalasi sanoat tarmoqlari, xususan, an'anaviy ravishda erkaklar ustunlik qiladigan sohalaridan biri bo'lgan sement sanoati misolida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda gender tengligini qo'llab-quvvatlovchi institutsional yondashuvlar, mehnat muhitida teng imkoniyatlar yaratish hamda barqaror rivojlanish bilan uzviy bog'liqligi yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: *gender tengligi, ijtimoiy transformatsiya, mehnat bozori, sanoat tarmoqlari, institutsional yondashuv, barqaror rivojlanish.*

АННОТАЦИЯ

Гендерное равенство является сравнительно новым понятием, включённым в процесс социальной трансформации общества, которое в долгосрочной перспективе должно отражаться в общественных практиках и моделях поведения, а также глубоко укорениться в общественном сознании. В данной статье анализируется сущность понятия гендерного равенства, его роль и значение в социальном развитии, а также механизмы обеспечения данного равенства. Кроме того, проблема обеспечения гендерного равенства рассматривается на примере отраслей промышленности, в частности цементной промышленности, которая традиционно характеризуется доминированием мужчин. В исследовании освещаются институциональные подходы к поддержке гендерного равенства, создание равных возможностей в трудовой среде и их тесная взаимосвязь с устойчивым развитием.

Ключевые слова: *гендерное равенство, социальная трансформация, рынок труда, отрасли промышленности, институциональный подход, устойчивое развитие.*

ABSTRACT

Gender equality is a relatively recent concept introduced into the process of social transformation, which needs to be internalized over the long term by being reflected in societal practices and patterns of behavior, as well as deeply embedded in social consciousness. This article analyzes the essence of the concept of gender equality, its role and significance in social development, and the mechanisms for ensuring gender equality. In addition, the issue of gender equality is examined within industrial sectors, particularly the cement industry, which has traditionally been dominated by men. The study highlights institutional approaches that support gender equality, the creation of equal opportunities in the workplace, and their close relationship with sustainable development.

Keywords: *gender equality, social transformation, labor market, industrial sectors, institutional approach, sustainable development.*

KIRISH

Gender tengligi sodda ta’rifda ayollar va erkaklarning hayotning barcha sohalarida teng ishtirok etish imkoniyatiga ega bo’lishini anglatadi. Bu esa shaxslarning o’ziga xos qobiliyat va salohiyatini erkin rivojlantirishi hamda namoyon eta olishi uchun qulay ijtimoiy muhitni yaratishni, shuningdek, ushbu muhitni shakllantirishga to’sqinlik qiluvchi barcha ijtimoiy stereotiplar va to’siqlarni bartaraf etishni talab etadi. Gender tengligi tushunchasini to’liq anglash uchun u bilan chambarchas bog’liq bo’lgan ayrim tushunchalarni ham ko’rib chiqish zarur. Avvalo, “jins” va “ijtimoiy jins (gender)” tushunchalari o’zaro farqlanadi. Jins biologik jihatdan tug’ma bo’lsa, gender jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Ya’ni, ayol va erkaklarga uzoq yillar davomida yuklatib kelingan ijtimoiy rollar, majburiyatlar va xulq-atvor me’yorlari gender tushunchasini tashkil etadi. Ushbu rollar doimiy emas, balki vaqt, jamiyat va madaniyatga qarab o’zgaruvchan xarakterga ega.

Gender tengligi tushunchasining normativ-huquqiy asoslari. Gender tengligi ayollar va erkaklarning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotning barcha sohalarida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo’lishini anglatadi. Ushbu tushuncha shaxslarning o’z qobiliyat va salohiyatini erkin rivojlantirishi hamda namoyon etishi uchun qulay ijtimoiy muhit yaratishni, shuningdek, gender belgisi asosida shakllangan barcha stereotiplar va to’siqlarni bartaraf etishni nazarda tutadi. Gender tengligini ta’minlash masalasi xalqaro va milliy normativ-huquqiy hujjatlarda mustahkamlangan. Xususan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1948-yildagi Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida barcha insonlar jinsi, irqi va boshqa belgilaridan qat’i nazar teng huquqlarga ega ekani belgilangan. [1.151] Shuningdek, 1979-yilda qabul qilingan “Ayollarga nisbatan kamsitishning barcha shakllarini bartaraf etish to’g’risidagi konvensiya” (CEDAW) gender tengligini ta’minlash bo’yicha davlatlarning majburiyatlarini aniq belgilab beradi.

O’zbekiston Respublikasida ham gender tengligini ta’minlash masalasi huquqiy jihatdan kafolatlangan. Jumladan, O’zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ayollar va erkaklarning teng huquqliligi mustahkamlab qo’yilgan. [4.58] Bundan tashqari, 2019-yilda qabul qilingan “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to’g’risida”gi Qonun gender tengligini ta’minlashning asosiy mexanizmlarini, davlat organlari va ish beruvchilarning majburiyatlarini belgilab berdi. [5.81-92] Ushbu hujjat mehnat munosabatlarida, ta’lim tizimida hamda ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida gender asosidagi kamsitishlarning oldini olishga qaratilgan. Shu bilan birga, BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida belgilangan 5-maqsad — “Gender tengligiga erishish va barcha ayollar hamda qizlarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish” — mazkur masalaning global miqyosdagi dolzarbligini tasdiqlaydi. [2.94-97] Mazkur normativ-huquqiy asoslar gender tengligini faqat ijtimoiy adolat masalasi sifatida emas, balki barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning muhim sharti sifatida qarash zarurligini ko’rsatadi.

Gender tengligi nima uchun muhim? Ayollar va qiz bolalar dunyo aholisining qariyb 50 foizini tashkil etib, insoniyatning ishlab chiqarish, innovatsion va ijtimoiy rivojlanish salohiyatining muhim qismini ifodalaydi. Biroq gender tengsizligining saqlanib qolishi ayollar va qizlarning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotdagi to‘laonli ishtirokini cheklovchi eng jiddiy ijtimoiy-iqtisodiy omillardan biri hisoblanadi. Bu holat inson kapitalidan samarali foydalanishga to‘sqinlik qilib, mavjud salohiyatning barqaror ijtimoiy foydaga aylanishini sekinlashtiradi hamda jamiyat taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

2014-yil holatiga ko‘ra, 143 ta davlat o‘z konstitutsiyalarida ayollar va erkaklar tengligini huquqiy jihatdan kafolatlagan bo‘lsa-da, ushbu tenglikni amaliyotga izchil tatbiq etish va jamiyat ongida barqaror qadriyat sifatida shakllantirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birga, hali ham 52 ta davlatda gender tengligini ta’minlash bo‘yicha asosiy huquqiy mexanizmlarni joriy etish zarurati mavjud. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari, xususan, 5-maqсад — gender tengligiga erishish — ushbu jarayonni jadallashtirish va global miqyosda muvofiqlashtirishga qaratilgan muhim strategik hujjat hisoblanadi.

Gender tengligini ta’minlashning O‘zbekiston qonunchiligidagi amaliy mexanizmlari. O‘zbekistonda gender tengligini ta’minlash masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo‘lib, bu borada huquqiy, institutsional va amaliy mexanizmlar bosqichma-bosqich joriy etilmoqda. Gender tengsizligini yuzaga keltirayotgan omillarni aniqlash va bartaraf etish jarayonida, avvalo, ayollar va qiz bolalarga nisbatan mavjud kamsitish shakllarining ochiq va yashirin ko‘rinishlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki jamiyatda normallashtirish ketgan ayrim ijtimoiy qarashlar va amaliyotlar ko‘pincha diskriminatsion mazmunga ega bo‘lsa-da, ular ijtimoiy ongda muammo sifatida anglanmaydi. Mazkur yo‘nalishda asosiy huquqiy asos O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi hamda “Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun hisoblanadi. Ushbu qonunda gender tengligini ta’minlash bo‘yicha davlat organlari, mahalliy hokimiyatlar, ish beruvchilar va fuqarolik jamiyati institutlarining vazifalari belgilab berilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, gender tengligi jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy transformatsiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu tushuncha ayollar va erkaklarning hayotning barcha sohalarida teng huquq va imkoniyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash, shuningdek, insonlarning qobiliyat va salohiyatini erkin rivojlantirish uchun qulay ijtimoiy muhit yaratishni nazarda tutadi. Gender tengsizligi mavjudligi esa ayollar va qiz bolalarning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotga to‘laonli ishtirokini cheklab, jamiyat taraqqiyotiga to‘sqinlik qiladi. Shu bois, gender tengligini ta’minlash nafaqat ijtimoiy adolat masalasi, balki barqaror iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning muhim sharti sifatida qaralishi lozim.

Jamiyatda gender tengligini mustahkamlash faqat huquqiy kafolatlar bilan cheklanmay, balki madaniy va kommunikativ omillarni hisobga olgan holda

amalgama oshirilishi zarur. Natijada, gender tengligi nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy, iqtisodiy va barqaror rivojlanish kontekstida ham amaliy va strategik ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. - Birlashgan Millatlar Tashkiloti (1948). Universal Declaration of Human Rights. New York: United Nations.
2. - Birlashgan Millatlar Tashkiloti (1979). Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW). New York: United Nations.
3. - Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Sustainable Development Goals: Goal 5 – Achieve gender equality and empower all women and girls. United Nations. <https://sdgs.un.org/goals/goal5>
4. - O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992, oxirgi tahrir: 2023). Toshkent
5. - O'zbekiston Respublikasi Qonuni (2019). Xotin-qizlar va erkaklar uchun teng huquq hamda imkoniyatlar kafolatlari to'g'risida [Law on Guarantees of Equal Rights and Opportunities for Women and Men]. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik palatasi.